

ÉRTEKEZŐ PRÓZÁNK OZORAY ÉS VERESMARTI KÖZÖTT*

1588 júniusában a dunaföldvári vásárra igyekvő pécsi kereskedők meöhökkenve tapasztalták, hogy tolnai üzletember kollégáik megtagadják tőlük a máskor adott szállást. A tolnaiak református lelkésze, Decsi Gáspár azzal érvelt, hogy:

„Ennek oka ez. Mert az Krisztus örökkévalóságát és istenségét megtagadtátok.” (54)

A pécsiek tényleg a szentháromságtagadó irányzat hívei lévén, elhatározták, hogy tisztázzák helyzetüket. Vitára invitálták Decsi Gáspárt, de az nem mutatott hajlandóságot. Erre Budán, mikor egy alkalommal „ajándékkal az pasához érkeztenek” és kihallgatásra vártak, kapóra jött a ráckevei polgárok betoppanása. Megegyeztek, hogy a keveiek nagytekintélyű papja: Skaricza Máté elmegy Pécsre, és szóba elegyedik a pécsi szentháromságtagadók papjával, Válaszuti Györggyel. Skaricza augusztus végén meg is érkezett Pécsre, és ebédmeghívások, tettyei kirándulások, borozgatások közepette megvitatták a hitvallásbeli eltéréseket. Templomi disputációra is sor került, bár Skaricza nem győzte hangoztatni, hogy ő beszéd helyett inkább az írásbeli eszmecsere híve.

„Írd meg, és éntőlem itt ne kérdezkedjél, hanem az feleleteket küldd utánam. Én is arra megfelelek, és így vigyük elő akaratunkot.” (85.) - Így Skaricza.

Mire Válaszuti:

„Végy papirosat elő, és írd tudományod felől annyit, amennyit akarsz, és azt énnálam hagyván, menj dolgozdra. Én is talállok papirosat, melyre az feleletemet írtam, és utánad küldjem” (86)

Afelől is nehéz tárgyalások folytak, hogy miképpen lehetne Skaricza bántatlanságát biztosítani?

„Adassék pecsétetes levele, hogy ha mi rajtam történik, vagy marhám kárára, vagy tisztességem ellen való szó, én is azzal úköt mindenütt foghassam és ott tartóztathassam...György uram most, ittlétemben, énnekem ellenemre ne prédikáljon, hanem írja meg az prédikációt, és feleljen meg reája, utánam azt bocsátván.”(84)

* Válaszuti György, *Pécsi disputa*. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Dán Róbert. Sajtó alá rendezte: Németh S. Katalin. Bp. 1981. Akadémiai K. 7931. + műemlékmelléletek (Régi Magyar Prózai Emlékek 5.)

„Fejemig kötöm magamot, hogy kegyelmednek bántása nem léssen” - ígérte Válaszuti György, és ígéretét meg is tartotta. (84)

A disputációk lezajlása után ünnepélyesen elbúcsúztatták Skariczát:

„Tisztelendő Máté uram! Egész várossal köszönjük kegyelmednek fáradtságát....És kérjük kegyelmedet, hogy ha mi véték esett volna egy szónkban, vagy cselekedetünkben, vagy tartásunkban, kegyelmed azt minékünk megbocsássa. Mert tehetségünk szerint vétetni nem akartunk.” (143)

Skaricza pedig így válaszolt:

„Én az kegyelmeteknek emberségit igen becsülöm. Éntőlem senki kegyelmetek felől gonoszt nem hall.”(143)

„És így búcsúzást tévén, a két fél egymás kezit fogdosván, Máté uram mellé két polgár rendeltetett, késésének okáért; az kocsi, melyet készítenek az ittvaló uraink, felülének és Tolnáig véle levének. Szépen készítettett étellel-itallal az utokban is vendéglévén.”(144)

A pécsi polgárok igyekvése tehát sikerrel járt. Ha Tolnával és személy szerint Decsi Gáspárral nem is, de Ráckevével rendezték kapcsolatukat, és jó híruk támadt messzi környéken. Elnyerték Skaricza Máté becsülését. ha hitbéli dolgokban nem is győzték meg egymást.

Fontos is volt egy ilyen békeakció, mert vagy tizenegy néhány évvel korábban, egy baranyai faluban kínos dolog történt: Veresmarti Illés hercegszőlősi lelkész, református püspök – akkor, 1588-ban még élt és működött – egy hitvita után felakasztatta az Erdélyből odautazott Alvinci György unitárius lelkészt. Hiába tanúsítottak mérsékletet maguk a szentháromságtagadók - kijárták, hogy a török hatóság ne végeztesse ki Veresmarti Illést!- megbocsátván üldözőiknek, egyre inkább elszigetelődtek, mint azt a tolnai eset is mutatja. Ezekre a délkelet-dunántúli hódoltsági felekezeti ügyekre az egész ország közvéleménye odafigyelt, amire bizonyág Bornemisza egy utalása, aki leírja, hogy Alvinci György Baranya felé utaztában nála szállott meg 1574-ben. (*Ördögi Kísírtetek*, Sempte, 1578. 879.)

Válaszuti György, megfogadva Skaricza Máté tanácsát, papírra vetette az 1588. nyári pécsi disputációját, sőt, az eseményekről napi pontossággal beszámoló krónikához egy hittudományi fejtegetést is csatolt, mely a szentháromságtagadók felekezetének jelentős teológiai dokumentuma.

Válaszuti György kéziratát bocsátotta most közre *Pécsi Disputa* címen az Akadémiai Kiadó, Dán Róbert és Németh S. Katalin gondozásában.

A Pécsi Disputa kiadása mintaszerűen gondos, jegyzetanyaga jól tájékoztat, a bevezető tanulmány alapos, főleg Válaszuti György teológiájának ismertetése jelentős, kimutatván, hol és miben lép túl a pécsi felekezet az erdélyiek tételein.

A továbbiakban az irodalomtudomány feladata, hogy ezt a végre közreadott jeles művelődéstörténeti anyagot, XVI. századi érkező prózánkhoz ezt a szakmabeliek által is alig ismert darabját kellőképpen tanulmányozza, mérlegelje és a tanulságokat hasznosítja.

Van elég tanulság.

Ismét kiderült, milyen keveset tudunk a hódoltsági városok kultúrájáról. Hála Dán Róbertnek, az 1582/83-as Pécssett időző Bogáti Fazakas Miklósról tudjuk, miféle könyvritkaságot használt ott az erdélyi unitárius költő. (*Psalterium. Magyar Zsoltár*, Bp.1979.) És egyáltalán, hogy Pécssett milyen nyugodt alkotói légkörben élt. Aztán most itt van ez az érdekes eset. A hetvenes években történt véres esemény mintha feledésbe merült volna - hiszen Bogáti Fazakas pár évre rá el mert utazni Pécsre, ahol pedig a Kolozsvárról nagy kerülővel odaérkezett Alvincit protestáns vallási fanatikusok meggyilkolták - ám mégis: a tolnai lelkész, akinek egyébként országos híre van, hiszen Kolozsvárott, Debrecenben, Váradon jelennek meg könyvei, „hadat üzen” a pécsieknek, elszigetelni igyekezvén őket, és ezáltal közvetve kereskedői és iparúzó tevékenységüket is korlátozza. Mit tesz erre Pécs? Mai szóval élve: párbeszédet kezdeményez, s mikor az nem sikerül, távolabbi, szintén hódoltsági vidék gazdag és tekintélyes városát, annak európai hírű lelkészét nyeri meg beszélgető partnerül. Ezzel mintegy kitört elszigeteltségéből. Hiszen Skaricza nemrég, 1585-ben adta ki a svájci Baselben lelkészlelkészének, Szigeti Kis Istvánnak életrajzát, tekintélye nagy és általános

A pécsiek erőfeszítései azt is jelzik: a hódoltsági mezővárosok, melyek úgy látszik viszonylagos zavartalanságban éltek-fejlődtek – helyzetük a Thuri Farkas Pál által 1557 táján papírra vetett állapotokhoz képest jelentősen javult! - makacs következetességgel ragaszkodtak lényegében a Sztárai Mihály által megszervezett felekezetek hitvallásához; ragaszkodásuk mintha azt mutatná: a magyar keresztény hagyományokat, a mohamedán vallástól elkülönültségüket őrzik szenvedélyesen, míg a hajdani nagy polgárváros, melynek már századokkal korábban egyeteme is volt, liberálisabban közeledik olyan hitbéli-ideológiai tanításokhoz, melyek egyre inkább elmoszák a határt keresztény és mohamedán, valamint ótestamentumi zsidó teológiák között. (Egyébiránt feltűnő, hogy az ókeresztény korban is nagyobb városok közösségei hajlottak inkább a Szentháromság vitatására, illetve tagadására.) De míg a hódoltsági területen kialakulóban van egy ilyesfajta ideológiai különbözőség, tanulságos, hogy mekkora türelemmel és higgadtsággal igyekszik Válaszuti - és a pécsi polgárság - a párbeszédet megindítani és lefolytatni. *Semmiképpen sem óhajt a keresztény magyar kultúrközösségen kívülkerekedni.*

Meglepő a viták és a vitairat mérsékelt, kiegyensúlyozott hangja. Gondoljuk meg, hogy éppen tíz évvel korábban, 1578 táján milyen indulattal vitáztak egymással Bornemisza Péter és Telegdi Miklós! Miket vágtak egymás fejéhez! Aztán később is, a barokk kor nevenségességig szenvedélyes hevülete... Itt, Válaszuti szövegében, valami minőségileg más van jelen, egy olyan értelmesen érvelő hang, mely a humanisták latin nyelvű irodalmában is ritkaság. Ezt a hangot a következő században Veresmarti Mihály használja (*Megtérése története*; újabb kiadása: *Magyar Emlékirók*, 16–18. század. Bp. 1982.) - és véletlen-e, hogy ő is ugyanerről a hódoltsági vidékről származik? (Legyen szabad e vonatkozásban idevágó tanulmányomra utalni: *A magyar*

széppróza születése IV. fejezet: Veresmarti Mihály. Bp. 1963.) Veresmarti lépten-nyomon hangoztatja, hogy ő írásban óhajt vitatkozni és eszmét cserélni: „Mert külön és egymástul távol létünkben, írás által kívánom, hogy köztünk a trakta légyen, a szóval szömbbe lételbe való végezésben eshető sok vétkek és fogyatkozások miatt.”

Ha pedig a *Pécsi Disputa* stílbeli előzményét keressük: Ozoray Imre ízes, nyugodt, fölényes okfejtésében leljük azt meg. (*Az Krisztusról és az új egyházáról*).

Ez a *másfajta minőség* ugyancsak elgondolkoztató. Most, ezekben az ezeröttszáz-nyolcvanas években valami új történik a magyar irodalomban, de ezt nehéz regisztrálni, mert a kilencvenes évek nagy háborúja mintha elmosta volna ennek az újnak nagy részét. (Skariczát is akkor ölik meg a török katonák, pedig a nyolcvanas években háborítatlanul élt.) Melius, Heltai, Bornemisza, Telegdi (és Sommer, és Paleologus) – a nagy nemzedék halott; viszont Balassi most dolgozik *Júlia-ciklusán*, talán a *Szép magyar komédia* is ott jár a fejében; a tizenkilenc éves Forgách Mihály, aki Rimay szerint Balassi köréhez tartozott, Wittenbergből levelet írt LipsiusnakÉs talán még azt sem haszontalanság eszünkbe idézni, hogy Giordano Bruno éppen mostanában tartózkodik Prágában. Miközben tehát fokozatosan erősödik és erőszakossá válik a katolikus ellenreformáció – lásd Telegdi *Feleletét* és ennek hátterét –, úgy látszik, ezzel párhuzamosan kialakulóban van egy higadtabb hang, egy tárgyilagos értekező próza, amit aztán megzavar a tizenötévesnek is nevezett háború. Mindenképpen tanulságos tehát a *Pécsi Disputa* szövegének világos, józan, közérthető érvelése és igen fejlett szókinése.

Az pedig egyenest komoly figyelmeztetés, hogy ez a jelenség hódoltsági területen jelentkezik, ahol egyébként korábban ugyanaz a kemény hitvitázó hang dívott, mint mindenütt az országban (Sztárai, Decsi Gáspár stb.)

Elgondolkoztató Válaszuti György teológiai fejtegetésének hangneme és felfogása, valamint gondolatmenete is. Nem lévén teológus, nagy óvatossággal utalok csak arra, hogy a kísérő tanulmány okfejtését mintha túlzott, némileg egyoldalú ótestamentumi szövegközpontúság jellemezné. Mindenképpen érdemes felfigyelni arra a szentháromságtagadókkal kapcsolatos szakirodalomban némiképpen elhanyagolt tényre, hogy nagyon is eleven Szentháromság-viták jellemezték az ókeresztény irodalmat és hitvilágot. Itt tehát egy *visszatérő problémával találkozunk*, és e vonatkozásban csak akkor határozhatjuk meg pontosan Válaszuti helyét és álláspontját, ha az ókeresztény egyházi irodalmat gondosan végigtanulmányozzuk. Lásd erre vonatkozólag: Vanyó László: *Az ókeresztény egyház és irodalom*, Bp. 1980, továbbá: Előd István: *Katolikus dogmatika*, Bp. 1978. főleg 251–291. Azt se feledjük, hogy Válaszuti *Disputája* a tridentini zsinat után íródott, míg Dávid Ferenc teológiája azzal párhuzamosan alakult ki. A tridentinum határozatai az 1580-as években terjedtek el hazánkban: nagy késéssel, 1579-ben hirdette ki először Draskovics György győri püspök a szombathelyi egyházmegyei zsinaton.

(Lásd erről: Szekfü Gyula: *Magyar történet*, Bp. 1935. III. 281.) De ismétlem, nem szakterületem ez a témakör, csupán érzékeltetni szándékozom, hogy bár kétségtelen: Válaszuti kortársainak könyveiből vette érveit – Paleologus, Sommer, Francken stb. –, mégis tanulságos lenne megfigyelni, miként „rímelnék” ezek az érvek az ókeresztény kori vitatkozók érveire, és miféle közös gondolkodásmód vehető észre? Válaszuti ugyanis mintha éppen Isten létének számára oly fontos bizonyosságát érezné megtámadva azáltal, ha abban a másik két személy is osztozik, főleg Jézus, aki kétségkívül ember (is) volt; minek folytán viszont Válaszuti bizonyos értelemben *idealistább*, mint a földhözragadtabban érvelő, a maguk korának, társadalmának közegéhez jobban alkalmazkodó Skariczáék (és még inkább Decsi Gáspár) – amiképpen egy Origenész is „idealistább” volt nem-eretnek kortársainál.

„De ebből meg az kérdöm: ha lehessön-e az igaz és örökké való Isten, ki *mástól vötte* istenségének eredetit? És aki születésének röndivel követte az atyát?...Igaz ellen való támadás azért azt mondani, hogy az embör Jézus örökkévaló Isten legyön....”(758)

Ezzel szember Skaricza Máté újra meg újra azt hangoztatja, hogy

„én bizony Istenemnek vallom azt, kinek neviben megkeresztelkedtem” (79) – „valakinek nevire megeskeszem és valakinek neviben hiszek, annál nagyobbat nem akarok üsmerni és vallani.” (78)

Skaricza tehát a hagyományokhoz való ragaszkodást emeli ki; hű maradok ahhoz, akinek nevében megkeresztelkedtem.

Éppen ezért őszintén feszélyezi Válaszuti okfejtése:

„Csudálkozom rajtad, domini Georgi, mely fortélyos kérdéseket támasztál ez napokban.” (137) Hiába feleli Válaszuti, hogy

„Nem fortélyért kérdettem azt én, hanem igazságnak tudakozásáért.”(137)

Skaricza változatlanul azon ütözködik meg, hogy Válaszuti új tanokat hirdet;

„Azt tudtam én, hogy Dávid Ferencet és Basilius Istvánt követitek, az szerint, azmint könyveik kinyomtatva vadnak, de azokat régen elhattátok, és ütölük igen messze vattok.”(138)

Még a vita társadalmi háttere is mintha előbukkanna ilyen fordulatoknál, mint:

„Hallod-e, Máté uram. Ha te az sok doktorokkal tartod, *én az szegény haláoszokkal tartom*; meg kell látnunk, mellik tudománya legyen erősebb.”(87)

A gondolkodásnak és okfejtésnek ez az új minősége a szöveg szorosabban vett irodalmi vonatkozásaiban is megfigyelhető. A más szerzőknél oly egyhangú kérdés-felelet váltakozás Válaszutinál drámai jelenetezésben oldódik fel; Skaricza Máté beszélgetés közben meglocsolja arcát a tettyei forrásvízben:

„Mikor azért ilyen és többféle beszélgetésekkel jutottunk volna az híres vízkútfőhöz, és abban Máté uram megmosdózott volna, hirtelen mosdásából felállván, így kezdé el kérdésemre való feleletit....”

Vagy amikor Máté prédikációját hallgatva, a pécsi polgármester nekibuzdul, és

„felkelvén, az Bibliát ragadá, és Máté uramnak az prédikálószekben feltolja. Ezt látván Rácziai János is, ki pápista közöttünk, Máté uram gazdája, (NB: szállásadója), gyorsalkodik kimenni, és egy bibliát sieté behozni, kit Máté uramnak felemelvén, mondá:

– Innét bizonyíts, Máté uram! Százesztendős biblia ez! De Máté uram egyiket is nem akará megnyitni.”(128)

Csupa mozgás, derű, sőt humor. Csak egyetérthetünk Dán Róbert megállapításával:

„Az elbeszélő prózából könnyen és észrevétlenül vált át a dramatizáló formákra.”(29)

Dehát már Horváth János megmondotta: „Az efféle viták indítékairól, életbeli jelentőségéről és folyásáról minden egyébnél elevebb képet nyújt számunkra.” (*A reformáció jegyében*, Bp.1957. 403.)

SIMÉN DOMOKOS

ADATOK

KIS- VAGY MAGYAR-SÁROS ÉS UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉGE TÖRTÉNETÉHEZ

A Keresztény Magvető 1999. évi 1–2 számában Sándor Attila sövényfalvi református lelkész másolatában megjelent Sárosról egy 1803. évi püspöki vizsgálati jegyzőkönyv közlése. Úgy érzem, hogy a sárosi egyházközség és a település ismertetése csak e jegyzőkönyv másolatával csonka. Az alábbiakban igyekszem bővebb ismertetését adni a Kis- vagy Magyar-Sáros régibb történetének.

A helység neve először 1322-ben fordul elő írásos formában Dicsőszentmártonnal kapcsolatban SARUS-nak írva.¹ A pápai tizedjegyzékben 1332–1337-ben: Petrum sac. ecclesiae S. Nicolai de Sarus és Nycolaus sac. de villa SARUS van nyilvántartva.² Egyházilag Szent Miklós egyházközsége volt a tiszteletére épített templom után.³

A honfoglalás előtt már lakott terület, mely az országszervezéskor Küküllő vármegyéhez tartozott, egyházi és világi adminisztratív szempontból küküllővári központtal. A más hasonló nevű Sárosoktól való megkülönböztetésért kapta a KIS előnevet, melyen 1898-ig volt nyilvántartva, akkor a